

ERIKA RIMKUTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

DAR KARTĄ APIE ILIATYVĄ

Apie iliatyvą rašoma pagrindiniuose kalbotyros darbuose (LKG 1965: 207–209; DLKG 1996: 68; LKE 1999: 250; Šukys 1998: 330; Kalbos patarimai 2003: 123–125), šiam linksniui atskirus straipsnius yra skyrusios Ramunė Vaskelaitė (1998) ir Rasuolė Vladarskienė (2002, 2003).

Lietuvių kalbotyroje yra kelios nuomonės apie iliatyvą: vieni kalbininkai teigia, kad iliatyvas pasitaiko tik tarmėse, grožiniuose kūrinuose, o „oficialiuose kalbos stiliuose – mokslo, reikalų raštų, paprastai ir laikraščių kalboje – einamojo vidaus vietininko jau vengiama“ (Šukys 1998: 330); „iliatyvas nėra plačiai vartojama forma, jo vartoseną riboja sintaksiniai žodžių ryšiai ir vartojimo sritis“ (Vladarskienė 2003: 48). Kita nuomonė: iliatyvas – gyvas linksnis ir vartojamas ne tik tam tikroje apibrėžtoje srityje, tad nederėtų jo stumti iš vartosenos, nes iliatyvas „ne tik grožinių kūrinių kalbai, bet ir publicistiniam stiliui teikia gyvumo, tikslumo, glaustumo“ (Vaskelaitė 1998: 53).

Leidinyje „Kalbos patarimai. Kn. II: Sintaksė 1. Linksnių vartojimas“ leidžiama iliatyvą vartoti laisvuosiuose stiliuose, teiktinos kelios kanceliarinio stiliaus frazės su iliatyvu, keli sustabarėję posakiai, o apstabarėjęs iliatyvas bendrinėje kalboje gali būti vartojamas kaip šalutinis variantas, nors prestižinėje kalboje pirmenybė teikiama galininko ir prielinksnio *į* konstrukcijai (Kalbos patarimai 2003: 123–124).

Šio straipsnio autorė linkusi palaikyti liberalesnę Vaskelaitės nuomonę, o dėl „Kalbos kultūros“ 76-ajame sąsiuvinyje išspausdinto Vladarskienės straipsnio norėtųsi padiskutuoti.

Vladarskienės teigimu, vartojamas tik dalies daiktavardžių iliatyvas. Tas linksnis „vartojamas tik su judėjimą tiesiogiai ar perkeltine reikšme reiškiančiais veiksmažodžiais, iš veiksmažodžio sudarytomis formomis ir kai kuriais veiksmažodiniais daiktavardžiais“, o „ne vartojamas veikėjus žyminčių žodžių ir nemažos dalies veiksmažodinių daiktavardžių iliatyvas“ (Vladarskienė 2003: 48–49). Tai tiesa. Bet galima sakyti, kad ir įprastinio vietininko, šauksmininko bei kitų linksnių vartojimas taip pat ribotas.

Kitą Vladarskienės teiginį, kad „ypatinga nedaugelio daiktavardžių iliatyvo gausa ir sudaro išpūdį, kad ši forma vartojama dažnai“ (Vladarskienė 2003: 49), norėtusi pakomentuoti plačiau. Autorės nuomonė yra teisinga, bet reikia nepamiršti, kad bet kurioje kalboje yra nedaug žodžių, kurie vartojami labai dažnai, ir yra daug retai vartojamų žodžių. Net 45,5 proc. visų dažninio sąrašo žodžių pavartoti tik po vieną kartą. Tokie žodžių pavartojimo atvejai tesudaro apie vieną procentą visos tekstyno žodžių vartosenos dalies. Patys dažniausi žodžiai ir žodžių formos yra pavartoti daugiau nei po tūkstantį kartų, bet jų susidaro vos pusė procento visų dažninio sąrašo formų. Tokia nedidelė žodžių ir jų formų dalis apima 65 proc. visos vartosenos, kitaip sakant, nedidelis dažnai vartojamų žodžių kiekis užima daugiau nei pusę tekstyno ploto (Marcinkevičienė 2000: 19–21).

Tai galima pasakyti ir apie iliatyvą: akivaizdu, kad dažnai vartojami tik kai kurių žodžių* iliatyvai, pavyzdžiui: *patraukti baudžiamojon atsakomybėn; iškilo viešumon; partnerystė vardan taikos*; kitų žodžių minėtos formos pavyzdžių randami tik vienetai. Į akis krinta dažna vartoseną ir tik gilinantis matyti, kad vartojamas nedaugelio žodžių iliatyvas. Taigi apie iliatyvo vartojimo dažnumą galima spręsti ne tik iš vartojimo įvairovės, bet ir iš kiekio.

Teigiama, kad kai kurios iliatyvo formos jau suprieveiksmėjusios ar suprieksmėjusios, pvz.: *vardan, pusėn, žemėn, šalin, vidun, laukan*. Šios formos vartojamos su įvairiausiais žodžiais kaip ir kiti prievieksmiai ar prielinksniai ir nesudaro pastovių junginių. Kitos iliatyvo formos sudaro konstrukcijas su tam tikrais žodžiais (dažnai netgi vartojamos įvairios to paties žodžio formos), pvz.: (*išėjo, susirengęs, leidžiasi, išskuba*) *medžioklėn*; (*pasuksite, pasukusio, pasukus, pasuktumėte*) *kairėn ar dešinėn*; (*perduoti, išigyti*) *nuosavybėn*; (*ima, imti, intume, priėmėme, paimti*) *domėn*; (*pirkti, pardavus, įrengti, išigyti*) *kreditān*; (*duoti, gavome*) *skolon*; (*pasišaukti, pašaukti, ateina*) *pagalbon*; (*dirba, pluša, stovi, kovojo*) *petys petin*; (*dirba, dirbdami, dirbęs, plušės, veikia*) *ranka rankon*; (*žengė, žengti, ejęs, žygiuoti*) *koja kōjon*; (*iškilo, išlindo*) *viešumon*; (*pakartoti, patvirtino, atkartoj*) *žodis žodin*.

Iliatyvas dažniausiai vartojamas pastoviuose žodžių junginiuose, o tų junginių pasitaiko įvairiuose kalbos stiliuose. Aišku, skiriasi pa-

* Straipsnyje pateikti pavyzdžiai paimti iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (<http://donelaitis.vdu.lt/tekstynas>).

tys žodžiai, bet tokiuose žodžių junginiuose iliatyvas yra labai įsitvirtinęs ir sunkiai pakeičiamas kitais žodžiais ar konstrukcijomis. Tekstynų analizė parodė, kad maždaug 80 proc. teksto kuriama parenkant ne pavienius ir izoliuotus leksinius vienetus, o didesnes ar mažesnes jų grupes, jau turinčias tam tikrą gramatinę struktūrą (Marcinkevičienė 2000: 42), todėl ir iliatyvo formos tam tikrose frazėse yra taip sustabarėjusios, kad kalbą vartojantys žmonės čia automatiškai pavartoja iliatyvą, o ne kokią kitą formą. Tai viena iš priežasčių, kodėl iliatyvo formos tokios dažnos dabartinėje kalboje.

Ir dar keli teiginiai, susiję su iliatyvu, dėl kurių verta padiskutuoti. Dažniausios ir pastoviausios konstrukcijos su iliatyvu vartojamos administracinėje kalboje. Tačiau nesuprantamas Vladarskienės teiginys, kad „iliatyvo vartojimo administracinėje kalboje požiūriu (ne pastoviuose junginiuose) reikėtų skirti du dokumentų lygius – valstybinės reikšmės dokumentuose iliatyvo derėtų vengti, o kanceliariiniuose (ypač įstaigos vidaus) dokumentuose administracinės reikšmės žodžių iliatyvas neturėtų būti laikomas klaida“ (Vladarskienė 2003: 54). Tiek vieno, tiek kito pobūdžio raštus galima priskirti administracinei kalbai, kur iliatyvas kalbos normintojų dar toleruotinas. Kažin ar menkai oficialiųjų dokumentų kalbą išmanantys kalbos vartotojai galėtų pasinaudoti minėtu teiginiu ir vienur palikti iliatyvą, o kitur jį keisti kita konstrukcija? Ir ar tikrai reikia skirti šias dvi dokumentų atmainas?

Aptariamajame straipsnyje teisingai pastebėta, kad iliatyvas nėra nykstanti forma, bet negalima jo vadinti ir atgimstančiu linksniu, nes dažniausiai vartojamas pastoviuose junginiuose (Vladarskienė 2003: 52). Bet nesinori sutikti su kita autorės mintimi, kad „iš linksnių sistemos šis vietininkas jau pasitraukė ir remiantis dabartinės rašomosios kalbos duomenimis neatrodo, kad būtų įtikinamų priežasčių jį vėl ten gražinti“ (Vladarskienė 2003: 56). Jei iliatyvas toleruotinas tam tikrose frazėse ir gana dažnai vartojamas dabartinėje lietuvių kalboje, ar nevertėtų šiam linksniui skirti daugiau dėmesio dabartinę lietuvių kalbą aprašančiose knygose, nes, pavyzdžiui, užsieniečiai, besimokantys lietuvių kalbos, susiduria su problema, kokia forma yra iliatyvas, kaip vartojamas, kaip sudaromas.

Su problema, kas yra iliatyvas, taip pat susidurta tvarkant morfologiškai anotuotą lietuvių kalbos tekstynėlį. Iliatyvas gramatikose neįtrauktas į linksnių sistemą, dėl to automatinės morfologinės analizės programa nesugeba atpažinti tekstuose randamų iliatyvo formų.

Būtų netikslu formas ir *miške*, ir *miškan* vadinti vietininku. Gretinant skirtingų kalbų tekstus, tokia informacija gali klaidinti, todėl morfologiškai anotojant tekstynėlių morfologinių pažymų sistemą buvo įtrauktas aštuntas linksnis – iliatyvas. Žinoma, tai nereiškia, kad iliatyvas turi būti laikomas tokio paties rango linksniumi kaip vardininkas ar vietininkas. Iliatyvas įtrauktas į linksnų sistemą tam, kad automatiniu būdu morfologiškai nagrinėjant kalbą reikalinga labai tiksli ir vienareikšmė gramatinė kalbos sistema. Kompiuterinės kalbą analizuojančios programos be tikslios ir išsamios gramatinės informacijos negali atpažinti gana dažnų formų.

Taigi iliatyvas turbūt dar susilauks diskusijų. Problemiškų dalykų, susijusių su šiuo linksniumi, būtų daug mažiau, jei būtų aišku, kaip ši forma sudaroma, jei būtų aiškiau apibrėžta, kurios formos yra sustabarėjusios, kurios apstabarėjusios, t. y. kurias galima vartoti, o kurių reikėtų vengti. Reikia manyti, kad ateityje kalbos leidiniuose iliatyvui bus skirta daugiau dėmesio, o tai padėtų ir dabartiniams, ir būsimiesiems lietuvių kalbos vartotojams.

Gauta 2004 03 24

LITERATŪRA

- DLKG 1996: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Kalbos patarimai 2003: Kn. II: *Sintaksė 1. Linksnų vartojimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKE 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1*, Vilnius: Mintis.
- Marcinkevičienė R. 2000: Tekstynų lingvistika (teorija ir praktika). – *Darbai ir Dienos* 24, 7–64.
- Šukys J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Kaunas: Šviesa.
- Vaskelaitė R. 1998: Vidaus einamasis vietininkas dabartinėje publicistikoje. – *Kalbos kultūra* 71, 48–54.
- Vlădarskienė R. 2002: Administracinė kalba – aktyvi bendrinės kalbos atmaina. – *10-osios Jono Jablonskio konferencijos, įvykusios 2002 m. spalio 3 d. Vilniuje, tezės*, 27–29.
- Vlădarskienė R. 2003: Iliatyvo vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. – *Kalbos kultūra* 76, 47–57.

ILLATIVE REVISITED

S u m m a r y

The corpus of the present-day Lithuanian has attested to an increasing number of illative forms used in a variety of genres and has denied a persisting view that it is becoming extinct. Some books on the standardisation and language culture of Lithuanian allow some petrified forms of the illative in some styles; however, which forms should be considered petrified and hence within the norm of Lithuanian is not quite clear. Such problems could be dealt with much easier if the composition and usage tendencies of the illative case were discussed in more detail.